

„Az I. Apafi Mihály alatt letelepült örmény szorgos, munkaszerető nép volt. Hamar, már 1791-ben is igazolta ezt. Metropolisát és Ebesfalvát (Erzsébetvárost) az azévi LXI. Törvény szabad királyi városok és taksás helyek közé vette fel, Így rendelkezik a törvény: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes előterjesztésére és Szamosújvár s Ebesfalva örmény községek buzgó kérésére, tekintetbe véve a felséges udvarhoz való hűségüket, valamint a közkereskedelem sikeres előmozdításában tanúsított munkásságukat, és e hazában már évek hosszú során át való állandó megtelepedésüket, jónak látták ezeket a községeket a városi joggal felruházni és a magyar nemzet kebelében létező szabad királyi városok sorába fölvenni, az országgyűlésben a taksás helyek között Gyulafehérvár városa után adván részükre szavazat- és ülésjogot, anélkül, hogy e felvétel következtében a három nemzettől különvált politikai testületként szerepelhetnének, vagy ilyent alkothatnának; hanem mindenben oly tekintet alá jöjjenek, mint a magyar nemzet kebelében létező többi szabad királyi városok és ezekkel egyenlő terheket hordjanak, egyenlő jogokat élvezzenek és a köztörvényekhez s az Approb. Const. III. r. 81. c.-nek a rendelkezéséhez alkalmazkodjanak, és ama kiváltságlevél helyébe, amelyet a polgári jog elnyerése előtt eszközöltettek ki, kérjenek Ő szent felségétől e törvénycikkely tartalmának megfelelő új kiváltságlevelet.” Kopp Gusztáv nagyszombati kerületi képviselő hozzászólásában ismételte a korábban elhangzottakat, történelmi visszatekintést adott a két hon viszonyairól s úgy vélekedett, hogy az elfogadásra váró törvényjavaslat a kötelező ígéreteknek nem felel meg: semmi részletet sem szabályoz, így Rannicher képviselő indítványát fogadta el, azaz elvetette a törvénytervezetet.

(folytatjuk

)

Erzsébetvárosi mozaik

Búcsújárás, I.

"A búcsújárás kedvez a településnek, hiszen lakói kegyeszerárusítással, szállásadással egészíthetik ki jövedelmüket." (Idézet egy napilapból.)

Kérem az Olvasót, ne botránkozzék meg, ha Erzsébetváros (és a búcsújárások) révén anyagelvű, merkantilista idézettel kezdem.

Mert az, aki részt vesz az erzsébetvárosi örmény katolikus templom búcsúján, augusztus 15-én, esetleg máskor látogat el az örmény alapítású, erdélyi kisvárosba és templomába, annak bizony az emlékezésen, áhítaton és fölemelő vallási élményen túl - ha őszinte - igenis, egyfolytában eszébe jut a pénz.

Illetve, a pénz hiánya.

Erzsébetváros, I.

"Rendezett tanácsú város, szabad királyi város címmel Kis-Küküllő vármegyében, a Nagy-Küküllő partján, 4408 lakóval (1910), kik felerészben magyarok, felerészben németek, oláhok és örmények." (Révai Nagy Lexikona, 1912)

A "rendezett tanácsú" város mai szóval önkormányzatot jelent. Három törvény (1870:42, 1871:18 és 1886:22) alapján a rendezett tanácsú város a korábbi mezővárosokból és szabad királyi

városokból jött létre, ha a település nem volt elég nagy ahhoz, hogy törvényhatósági jogú várossá legyen. (Ez utóbbi - mai fogalmaink szerint a "megyei jogú" várost jelentette.) Az I. Világháború előtt Erzsébetvároson királyi törvényszék, járásbíróóság működött, ezenkívül volt "2 szép katolikus temploma, örmény mechtarista kolostora, állami főgimnáziuma, ipariskolája, két takarékpénztára..." - stb. (Révai)

Kezdetben Ebesfalvának nevezték, 1661-ben innen vitték el a törökök Apafi Mihályt erdélyi fejedelemmé. Tíz évvel később a fejedelem letelepedési engedélyt adott itt az örményeknek. Aztán Bethlen Gábor (erdélyi udvari kancellárként) eladta nekik a birtokot, amelyen 1726-os kezdettel építették fel Erzsébetvárost.

(A szászok Elisabethstadtnak nevezik.)

Ünnepi szentmise

Vasárnap megtelik a templom. Vagyunk vagy negyvenen-ötvenen a máshonnan jöttek, a többi, sok száz mind helybeli lakos.

Jöttek - hogyan is nevezzük: küldöttségek?, vagy búcsúról lévén szó: zarándokok? - kolozsváriak és budapestiek, marosvásárhelyiek és brassóiak, szamosújváriak és székesfehérváriak - no és magánúton arrajáró "valódi" hollandok, akik között csak egy volt az elszármazott magyar.

De talán fontosabb, hogy a helybeli magyarörményeken túl ott szorongott a fél város: románok és cigányok. Jónéhány jelenetet láttam, amint a misére belépve ortodox szokás szerint, háromszorosan vetették a keresztet. Némelyek a számunkra "fordított" módon.

Hiába, no, az Úristen megérti a sokféle szokást, ünnepi misére menni jó a léleknek, meg aztán az sem elhanyagolható, hogy nem más celebrálja a misét, mint maga *Jakubinyi atya*, Gyulafehérvár érseke. Magyar katolikus misét tart, Mária és a hit megtartó erejéről beszél szépen, világos mondatokkal. Aztán a magyar prédikáció után mondanóját románul is megismétli.

Úton a kihalás felé?

Kevéssel korábban járt egy újságíró Erzsébetvároson és cikket írt a templommal kapcsolatban a Tribuna Sibiunului című, szebeni napilap július 31-i számába: Comunitatea Armenească din Dumbrăveni este pe cale de disparitie (Az erzsébetvárosi örmény közösség úton a kihalás felé).

Szól a szerző a város történetéről, a templomról ("biserica armeano-catolică"), amelyet valóságos műemléknek nevez, majd hozzáteszi - a nyilatkozó *Czitron Erzsébet* szavai nyomán - hogy Erzsébetvárosról eltűntek az örmények, már csak 17-en élnek a városban.

Az augusztus 15-i szentmise utáni, az ünnepi ebéd közben a templomkertben zajongó gyermekek láttán az ember nem tehet mást, mint arra gondol: mégiscsak ez a zsvaj a döntő, nem pedig a gondosan emlegetett "disparitie"...

Erzsébetváros II.

Iparosok, kereskedők fészke, akik fölépítettek egy kedves, földszintes várost. Örménymagyarok városa egykor, ahol templomot emeltek magyarörmény katolikus önmaguknak. Természetesen barokkot - ez volt a kor stílusa - és hatalmasat.

A többnyire földszintes város közepén a lakóházak fölé ("panelben" kifejezve) jó 8-10 emeletnyi magasságra emelkedik a két torony. Amely most már - 1927 óta, amikor a baloldali sisakját egy vihar lesodorta - csak másfél.

Mielőtt bárki elhúzná a száját, és Erzsébetváros nagyzását emlegetné: a párizsi Notre Dame (vízszintesen elvágott, sisak nélküli tornyai) 69 métereseek (ismét panelben kifejezve: 18-20 emelet).

Tessék elképzelni, amikor Párizs városában a világhírű a Notre Dame székesegyházat építették, a párizsi lakóházak 12 emeletnél (6-8 méternél) alig voltak magasabbak. Sőt, általában csak földszintesek.

(Miközben a párizsi utcákon folyt a szennyvíz - tudjuk Victor Hugótól - még a 15-ik században is, miközben Budán például Zsigmond király óta működött a szennyvíz- elvezetés.

Erzsébetvároson pedig, jó magyar városrendező szokás szerint kétoldalt árkkolták az utcákat...)

Búcsújárás II.

Az örmény-katolikus templom szomszédja az Apafi-kastély. A magas kerítés mögött, a lakóépülethez kapcsolódó kerek torony, lépcső, fedett feljáró árválgodik. Árválgodik, bár messziről is gyönyörű, magam csak az utca túloldaláról, egy másik kerítésre felkapaszkodva pillanthattam a kőkerítés mögé...

És eszünkbe jut, hogy ezer kilométernyivel nyugatabbra, rendezettebb felfogású tájakon egyetlen ilyen, sokévszázados épület léte egy-egy egész falu anyagi jólétét alapozza meg. Csak rendben kell tartani a kis, XVI. századi együttest, (ezt 1552-ben építtette Bethlen Gergely dobokai főispán) ismertséget, hírt verni körülötte. S ha mellette még egy hatalmas, gyönyörű templom is áll., már csak hozzáférhető, megbízható szálláshelyek, jól működő vendéglők és más "idegensalogatók" kellene, s a helység él, virágzik, fejlődik...

A vállalt föld

Szól az ének. Az érsek atya nem "szembe" misézik, hanem a régebbi, hagyományos módon, a híveknek háttal, a főoltár felé fordulva. Erősítőt és mikrofont hozott magával a főpapi gépkocsi, hiszen helyben ilyesmire sem telik.

Amikor az érsek a főoltártól - az Evangélium után - megindul a szószék felé, amely barokk szokás szerint a templomhajó közepén emelkedik, a Gyulafehérvári Érseki Hivatal vezetője lecsatolja az oltár elől a mikrofont és előresiet, hogy mire Jakubinyi atya odaér, csatlakoztathassa - a szószékhez vezetett kábelre.

A szerelést mise előtt, alatt és a szétszerelést mise után a hivatalvezető atya végzi. (Ez - ha jól tudom - az államigazgatási protokollban legalább egy miniszter kabinetfőnökével egyenlő rang.) Mindez természetesen és nyugodtan történik.

Hiszen Erdélyben vagyunk, az elszegényített földön, a vállalt feladatok szerény földjén.

Az igazi Erdély

Jóhangulatú magánházban szállunk meg, ahol a legtartósabb valutával, szeretettel vár és fogad a Három Grácia. Nem a klasszikus rege leányalakjai, hanem a realitás törötten hajló három asszonya, a Fenntartó Gráciák: Maris, Nusi, Rózszi. Hárman összesen elmúltak már kétszáz évesek. Erzsébetvárosi, örmény gyökerű erdélyi, magyar asszonyok. Mostak, főztek, sütöttek, templomot süroltak. Egyikük férje helybeli szász: szívélyes, áldozatkész és lutheránus. A másikuké helybeli román: halk, figyelmes, és ortodox-hitű. A három Fenntartó Grácia - persze - katolikus. Ők öten (még valaki tevékenykedik ott: Calinescu János, a helybeli Fundatie Armeana - azaz Örmény Alapítvány - vezetője, másokat most rövidség miatt nem említve) - tehát: ők, öten

- éjt nappá téve azon dolgoztak, hogy Erzsébetváros búcsúja, a magyarörmény, katolikus Boldogasszony ünnepe augusztus 15-én - valóban ünnep legyen, s akinek ez fontos, az jól érezhesse magát. Szeretetlenben.

Ó, politikusok, ti határtologatók, mit tudtok ti erről az Erdélyről...

Erzsébetváros III.

Az utcák során száz-kétszázéves házak. Az otthon biztonsága, a hazát találó örmények alapossága és ízlése árad a régi falak díszítményeiből, a házak elrendezéséből. Ipart üztek a zárt kapuk mögött, kereskedtek és félretették a templom építésére szánt pénzüket.

De bármennyire lenyűgöző és szép is a templom, omladozik. Ennek okai között említhető a "vénség": hiszen 1766 és 1783 között építették. Említenünk kell azt a bizonyos 1927-es vihart, amely a baloldali torony sisakját állítólag egészen a város széléig repítette, a csonka tornyot aztán befödtek, ez a bádofedél mára szitává vált és a torony folyamatosan beázik. Így aztán belülről omlik, pusztul. (A templom más részei, helyiségei ugyancsak romlott, javítandó állapotúak.)

De említenünk kell még valamit. Az erzsébetvárosi örmények ezt a templomot azért építették két évszázada, mert a régit "kinőtték". Mára viszont a templom "nőtte ki" a várost.

Pontosabban fogalmazva, a város jórészt "eltűnt a templom alól", elszegényedett, fényében és egykor mozgalmas életében megzsugorodott. Persze, fogyatkozott számúak az ottani magyarörmények is.

A helybéliek saját erejükből képtelenek a templomot kijavítani, hiszen a minimális állagmegóvásra - de még a templom "üzemeltetésére" is - alig telik. (Márpedig egy kétszáz éves, hatalmas barokk épület állagmegóvása tetemes anyagiakat kíván.)

Kövek

A templom ajtó- és ablakkereteit kőből faragták. Az enyhén ívelt ("szegmens"jellegű) lezárásokat is, egy darabból! Az idő megviselte a követ, körömmel megpattintható...

A kövek gyönyörűen faragottak és némelyikük mohos, a temetőben is. Ha végigsétálunk a régi s még régebbi sírkövek között, rajuk efféle családneveket találunk (teljesség és részletezés nélkül): Daniel, Persián, Issekutz, Szentpétery, Zakariás és Zachariás (a sírköveken és a keresztlevelekben kétféle írásmóddal szerepelnek), Csiky, Gajzágó... (s hogy még mennyit és kiket olvashatunk a templomban őrzött "Historia Domus" hatalmas kötetében, ahhoz további anyagfeldolgozás kell). Mindenesetre, sokunk ősei, vagy éppen közvetlen elődei nyugosznak az erzsébetvárosi temetőben.

Záróköül

hadd tegyem hozzá a mozaikhoz: irigylésre méltó, ahogyan a közeli Segesvár szász óvárosa szinte napról-napra támad új életre, csinosodva, ápoltan. (Persze, erre mindannyian kapásból rávágjuk: igen, mert a szászok elszármazott utódai és alapítványok ömlesztik a márkát.) Mi, Magyarországra származottak ömlesztetni nem tudunk, még tán csurrantani sem. De cseppenteni...?

Félve, rettegetve teszem hozzá, hogy a régi közmondás szerint "a pokol kapujához vezető út jószándékkal van kikövezeve". Mert a jó szándékot meg nem kérdőjelezem. Számos olyan felajánlásról, igyekezetről hallani, miszerint a pusztulófélben lévő templomokból a sokszázéves

képeket (s egyéb műkincseket) restaurálásra el kellene vinni és másutt, központi helyen, turisták számára könnyen hozzáférhetővé kell tenni, jó technikai körülmények között.

Különös... Mert így a kis helység, az "istenhátamögötti" közösség legyen erkölcsileg is pusztulófélben, saját kincseitől, emlékeitől megfosztva? Vajon Gyergyószentmiklós, vagy Erzsébetváros - és igen sok erdélyi helység - műkincseinek valóban valahol **másutt** lenne a legjobb helye?

Szent meggyőződése, hogy a műkincseket ott kell helyreállítani, ahol vannak. Ne a történelmi identitás-tudatot őrző kép, műtárgy vándoroljon a feltételezett turistákhoz, hanem az érdeklődő emberek vándoroljanak el a műkincsekhez! Szépek az erzsébetvárosi templom kövei. És egykor élő emberek műveit látogassuk ott, ahol létrejöttek. Más kérdés a központilag hozzáférhető Internet, és más a múltunk. Hiszen úgy illik, hogy hagyjuk nyugodni a földbe került ősök csontjait is, ahelyett, hogy "központi" temetőbe hurcoljuk őket.

Olyan szép lenne búcsújárást álmolni a kövek közé és a boltívek alá, a temetőben olvasható, sok-sok név leszármazottjának részvételével, egy méltóan helyreállított erzsébetvárosi templomban - akkor is, ha az a templom megmarad "másfél tornyúnak"...

dcs

Kérjük Olvasóinkat,

írják meg véleményüket, tapasztalataikat - akár a jelenleg égető, egyházi kérdésben, akár más, közösségünket érintő - témákban.

Szeretnénk, ha az Erdélyi Örmény Gyökerek füzeteiket Önök írják!

Kérjük, jelezzék, hogy a közléshez nevüket adják-e, vagy csak "név és cím a szerkesztőségben" megjelöléssel kívánják a közlést.

Dávid József

Körutazásom

Uramisten, hol kezdjem rövidre szabott beszámolómm? Hiszen a GONDVISELÉS EGYESÜLET és az EÖGYKE révén, valamint dr. Szarka György idegenvezető jóvoltából - aki úgy ismeri Erdélyt, mint a tenyerét - a hétnapos úton olyan gazdag, szívet, lelket gyönyörködtető élményekben volt részünk, amelyekről akár vaskos útinaplót is lehetne írni.

De itt, sajnos, csak röviden.

Gyulán Kiss Ernő, Lázár Vilmos és a boldoggá avatott Apor Vilmos püspök emlékei előtt tisztelegtünk.

Majd az országhatáron "átvergődve" Nagyszalontán koszorús költőnk, Arany János kedvenc Csonka-tornyában berendezett múzeumába látogattunk.

Aradon - a 48-as szabadságharc vértanúinak emlékoszlopánál koszorúztunk, de szemünket nemcsak a meghatódás "homályosította", hanem az emlékmű közvetlen szomszédságában lévő sportpályáról közénk repülő labda, s a másik oldalról egy bár teraszán sörözgetők nevetgélése, amikor éppen nemzeti imánkat énekeltük. (A nemrégiben itt járó Dávid Ibolya igazságügyminiszter asszony is kifogásolta a szent emlékműhöz méltatlan környezetet.)